Проф. др Даница Попов,
Правни факултет, Нови Сад

Неважност уговора услед заблуде као мане воље

Резиме

Заблуда је мана воље која има за последицу релативну ништавост уговора. Заблуда је погрешна представа (несвесни несклад између унутрашње воље и њене изјаве) о неком елементу уговора или о другој правној чињеници која утиче на његову пуноважност. Према Закону о облигационим односима није свака заблуда разлог за поништење уговора, него само она која је битна. Битна заблуда је она која се односи на битна својства предмета, на лице са којим се уговор закључује, ако се закључује с обзиром на то лице, као и на околности које се према обичајима у промету или према намери странака сматрају одлучним, а страна која је у заблуди, да је за заблуду знала не би закључила уговор такве садржине. Појам битне заблуде одређен Законом о облигационим односима, у погледу "предмета" треба тумачити не као чинидбу него као ствар која је предмет чинидбе, док би израз "обичај у промету" требало као у швајцарском Законику о облигацијама тумачити у смислу правила пословног морала. У раду се посебно обрађује и неспоразум као мана воље и наводе правне последице које он изазива.

Кључне речи: *појам заблуде, врсте заблуде, битна заблуда, неспоразум.*

Појам и врсте заблуде

Уговорна заблуда (*error*), је погрешна представа о неком елементу уговора или о другој правној чињеници релевантној за његову пуноважност. Заблуда може да се односи на било који елемент уговора, али у нашем праву, правно релевантна

је само битна заблуда. Заблуда је битна ако се односи на битна својства предмета, на лице са којим се закључује уговор ако се закључује с обзиром на то лице, као и на околности које се по обичајима у промету или по намери странака сматрају одлучним, а страна које је у заблуди не би иначе закључила уговор такве садржине.[1)]

Заблуда представља несагласност између представе која се има о једној чињеници и стварног стања. То је једно психичко стање које показује нетачно поимање објекта од стране субјекта.[2)] Заблуда је погрешна представа о сопственој изјави воље, која може да се односи на сам уговор или на његове елементе тако да ту постоји несвесна несагласност између воље и изјаве.[3)] У зависности од схватања воље као правне чињенице, заблуда се одређује као несвестан несклад између (стварне, унутрашње) воље и стварности (теорија воље), као несклад између воље и њене изјаве (теорија изјаве) или као несклад између значења које је изјави дао прималац и оног које је имао или би имао у виду, да није био у заблуди, изјавилац воље.[4)] Изгледа да у случају заблуде нема несклада између унутрашње воље и оне које је изјављена, као у случају принуде, него лице које је у заблуди изјављује и верно преноси своју унутрашњу вољу која је формирана на нетачној представи стварног стања. "Одлука једног лица може бити погрешна зато што оно придаје једној ствари особине које она нема или једном лицу квалитете које оно не поседује, што значи да је лице хтело оно што је изјавило, али је то хтело, само услед своје заблуде, тј. заблуде у самој вољи".[5)]

Заблуда представља недостатак праве представе о некој постојећој околности или чињеници која није изазвана никаквим свесним ангажовањем сауговарача. Ако би једна уговорна страна својим поступцима намерно изазвала погрешну представу о релевантним чињеницама код свог сауговарача, онда није реч и заблуди, него о превари. Разликовање између заблуде и преваре, за разлику од неких страних законодавстава,[6)] децидно је учињено у Закону о облигационим односима, према коме превара постоји у случају када једна страна изазове заблуду код друге стране, или је одржава у заблуди, у намери да је тиме наведе на закључење уговора.[7)]

Погрешна представа, сама по себи нема никакво правно дејсво. Она постаје правно релевантна тек када страна на основу такве погрешне представе изјави своју вољу. Тако изјављена воља није права воља, јер би права воља била другачија да заблуде није било. Заблуда представља несвесну несагласност између праве (унутрашње) воље и њене изјаве.

1. Закон о облигационим односима, члан 61. став 1. "Сл. лист СФРЈ", бр. 29 /1978, измене и допуне у бр. 38/ 85, 57/89, 31/ 93,
2. Л. Марковић, Грађанско право, Београд, 1912. стра 215.
3. В. Спаић, Грађанско право, Сарајево, 1971, стр.273.
4. Заблуда, Лексикон грађанског права, Београд, 1996, стр. 165.
5. R. Demogue, Traité des obligagations en général, t. I, Paris, 1923, стр.361.
6. На пример, Аустријски грађански законик, пар. 871, Италијански градански законик, члан 1429, не праве јасну разлику између заблуде и преваре.
7. Закон о облигационим односима, члан 65. став 1.

Са правног аспекта релевантна је заблуда која је утицала на закључени уговор. У том смислу заблуда се дефинише као погрешна представа о неком елементу уговора или другој правној чињеници која утиче на његову пуноважност. У зависности од тога на коју се чињеницу односи постоје различите врсте заблуда: заблуда о природи уговора (*error in negotio*) постоји када једна страна верује да је закључила један уговор, а заправо је закључен неки други уговор; заблуда о личности (*error in persona*) постоји када једна страна има погрешну представу о идентитету друге (верује да закључује уговор са тачно одређеним лицем, а оно то није), или је у заблуди у погледу његових својстава; заблуда о предмету уговора (*error in corpore*) односи се на ствар која је објект поводом којег се уговор закључује; заблуда која се односи на својства или супстанцију предмета (*error in supstantia)*; заблуда о мотиву (*error in motivo*) постоји када једна страна погрешно верује да постоји чињеница која га је подстакла да закључи уговор, иако она не постоји; заблуда о каузи или циљу уговора (*causa finalis*) постоји када се погрешна представа односи на циљ, сврху који страна у уговору жели да постигне његовим закључењем; према томе да ли се погрешна представа односи на непознавање правних прописа или на неко фактичко стање, разликују се правна заблуда *(error iuris)* и стварна заблуда (*error facti*); заблуда због погрешног преношења воље (*falsa demonstratio*) постоји када је једна страна у уговору изјавила вољу, али је треће лице, ту вољу пренело другој страни погрешно; заблуда о рачунском податку постоји када се приликом писмене редакције уговора у писању или преписивању погрешно унесе нека цифра. Такве грешке могуће су не само у преписивању бројева него и речи, што може утицати на промену промену смисла одредбе уговора.[8)]

Имајући у виду све врсте заблуда које смо поменули, евидентно је да њихов утицај на пуноважност уговора није од истог значаја. Док једне имају за последицу неважност уговора, друге су без значаја на пуноважност уговора. Зато свака заблуда није разлог рушљивости уговора него само она која битно утиче на пуноважност уговора. Која се заблуда сматра битном, различито се решава у законодавству и теорији. У начину регулисања овог питања разликују се три система. Према једном (казуистичком), набрајају се случајеви у којима постоји битна заблуда. [9)] Други систем користи општу формулацију битне заблуде, без икаквих набрајања.[10)] Трећи систем представља комбинацију два претходна система, тако што се набрајају неки случајеви битне заблуде и даје општа формулација која за основ има друштвена правила понашања, правила правног промета и вољу странака. Овај систем прихваћен је у нашем праву.[11)]

8. Према Швајцарском законику о облигацијама: "Обичне рачунске грешке не утичу на пуноважност уговора; оне треба да се исправе."(члан 24.).
9. Француски грађански законик (члан 1110), Швајцарски законик о облигацијама, члан 24. Италијански грађански законик, члан 1429.
10. Немачки грађански законик, у § 119. садржи општу формулацију, према којој, лице које је приликом изјаве воље било у заблуди о њеној садржини, или уопште није хтело да да изјаву ове садржине, може такву изјаву оспоравати, ако се претпостави да је оно при стварном познавању ствари и разумној оцени случаја не би дало.

Битна заблуда

Која се заблуда сматра битном и какво правно дејство производи различито се третира у правној теорији и законодавству. Закон о облигационим односима не дефинише појам битне заблуде, него се само наводе случајеви код којих се заблуда *ex lege* сматра битном.

Према Закону о облигационим односима, заблуда је битна ако се односи на битна својства предмета, на лице са којим се закључује уговор ако се закључује с обзиром на то лице, као и на околности које се по обичајима у промету или по намери странака сматрају одлучним, а страна која је у заблуди не би иначе закључила уговор такве садржине.[12)]

Сличну формулацију битне заблуде садржи и Швајцарски законик о облигацијама, према коме се битном сматра нарочито заблуда: 1. када је страна која се позива на заблуду намеравала да закључи други уговор, а не онај за који је дала своју сагласност; 2. када је имала у виду другу ствар, а не ону која је предмет уговора, или друго лице, а ако се обавезала баш с обзиром на то лице; 3. када је чинидба коју је обећала страна која се позива на заблуду знатно већег обима него што је то та страна стварно хтела; 4. када се заблуда односи на чињенице које је према пословном моралу страна која се позива на заблуду могла сматрати за битне елементе уговора. [13)]

Слично швајцарском и Италијански грађански законик, наводи која се заблуда сматра битном: 1. она која се односи на природу или предмет уговора; 2. када се односи на идентитет предмета чинидбе или на неко његово својство, и сходно општој оцени или у вези са околностима има се сматрати одлучујућом на сагласност; 3. када се односи на идентитет или својство личности другог уговарача, под условом да су једно или друго били одлучујући за сагласност и 4. када је ако се ради о заблуди у праву, била једини или главни разлог уговора.[14)]

Према Француском грађанском законику, битном заблудом сматрају се заблуда о супстанци ствари и заблуда о лицу, ако је уговор закључен с обзиром на личност које се сматрају узроком за поништење уговора.[15)] Француска правна теорија је све врсте заблуда груписала у три групе: а) заблуде које спречавају настанак правног посла и повлаче апсолутну ништавост (на пример: заблуда о природи, предмету и каузи правног посла); б) заблуде које доводе до рушљивости правног посла (на пример: заблуде о супстанци ствари, заблуда о лицу уколико је закључен уговор *intuitu personae*); ц) заблуде које немају утицаја на пуноважност уговора, тзв. небитне заблуде (на пример: заблуда о небитним својствима ствари, заблуда о

11. Поред нашег права, овај систем прихваћен је у Швајцарском грађанском законику (Законику о облигацијама) члан 24.
12. Закон о облигационим односима, члан 61. став 1.
13. Швајцарски Законик о облигацијама, члан 24.
14. Италијански грађански законик, члан 1429.
15. Француски грађански законик, члан 1110.

личности уколико уговор није *intuitu personae*, заблуда о мотиву, заблуда о солвентности дужника итд.)

При разликовању битне заблуде од оне која није битна у правној теорији се поставља питање који је то критеријум за разграничење одлучујући.

Према *Savinjiu* и *Zitelmanu* критеријум разликовања је чисто субјективан. Битна заблуда је она без које посао уопште не би био закључен. Да је страна знала за заблуду, уговор не би уопште закључила. Небитна заблуда била би она која уопште није утицала на вољну одлуку онога ко је био у заблуди, или је на вољу имала незнатан утицај.[16)]

Објективан критеријум разликовања прихваћен је у Немачком грађанском законику према коме се "изјава воље може побијати ако се може сматрати да је изјавилац не би дао при познавању стварног стања и разумног расуђивања".[17)]

У швајцарском праву се Закоником о облигацијама утврђује шта се сматра битном заблудом, али критеријум за процену у сваком конкретном случају, шта се сматра битном, а шта небитном заблудом, судија утврђује након испитивања свих околности случаја. Сматра се да битна заблуда постоји онда када би се на основу објективне процене ситуације и уважавања правила и принципа која постоје у промету могло закључити да је околност о којој је странка у заблуди таква да уговор са таквом околношћу не може да опстане. Ово није довољно јер је потребно да и сама странка управо ту околност сматра битном. [18)]

1. *Заблуда о битним својствима предмета* доводи до рушљивости уговора, када је једна од страна имала погрешну представу о особинама (супстанци) ствари поводом које је уговор закључен.

Ова одредба Закона о облигационим односима није довољно јасна, јер се на први поглед не види да ли се овде ради о "предмету"у значењу чинидбе или се ради о "објекту чинидбе". Ако прихватимо тезу да се овде ради о објекту чинидбе, тада се још увек не зна на коју се чинидбу мисли: да ли се ради о предмету чинидбе давања или о предмету чинидбе пропуштања.[19)] Члан 61. став 1. треба тако тумачити да се не ради о чинидби него о *ствари*, која је предмет чинидбе давања. Формулација у Швајцарском законику о облигацијама је јаснија јер се изричито наводи да је у питању ствар као објект уговора.

У погледу квалификације, шта се сматра битним својствима предмета у правној теорији су се развиле две групе схватања.

Према објективном схватању под заблудом о битним својствима предмета подразумева се погрешна представа о материји (физичке и хемијске особине) од које је ствар направљена. Битне су само компоненте и унутрашњи састав од којих је ствар урађена, услед чега она нема својства која поседују ствари те врсте. Субјек-

16. F. Savigny, System des heutigen Römishes Recht, св. III, Berlin, 1840, стр. 111, исто E. Zitelmann, Irrtum und Rechtsgeschäft, eine psyhologisch-juristische Untersuchung, Leipzig, 1879.
17. Немачки грађански законик, параграф 119 (1).
18. T. Guhl, Das Scweizeriche Obligacionenrecht, Zürich, 6 изд. 1972, стр.135.
19. М. Ведриш, Обвезно право, Загреб, 1978, стр. 235-236.

тивно схватање полази од намере страна у уговору. Заблуда о својствима предмета постоји када ствар нема оне особине које је страна имала у виду када је закључивала уговор, а да је то иначе знала не би га закључила. То су она својства ствари којима се страна руководила приликом закључења уговора.

Субјективни критеријум више одговара природи уговорних односа, јер он обухвата и погрешну представу о самој материји од које је ствар начињена као и својство ствари које се у конкретном случају јавља као битно за опредељење да се уговор закључи. Приликом процене квалификације заблуде о супстанцији ствари треба водити рачуна о намери странке која је изјавила вољу у сваком случају појединачно, а не а приори узети да је неки елемент битан за квалификацију заблуде о супстанцији.[20)]

2. *Заблуда о личности* је битна и утиче на пуноважност уговора када је уговор закључен с обзиром на тачно одређено лице или његова лична својства (*intuitu perssonae)*. Овај вид заблуде је разлог рушљивости ако су лична својства била одлучујућа чињеница за закључење уговора. Лична својства могу се испољити на различите начине: стручност, нарочита способност (таленат), наклоност, вештина, поверење, итд. За правне послове *intuitu personae* је битно да су лична својства мотивисала страну да га закључи са тачно одређеним лицем. Лична својства су од посебне важности за доброчине уговоре (поклон, послуга итд.), а од теретних уговора за: уговор о делу, налогу, ортаклуку итд, под условом да обавезу из уговора мора извршити управо то лице. Приликом одлучивања о захтеву за поништење уговора услед заблуде о личности, суд ће у сваком конкретном случају ценити, је ли у питању уговор *intuitu personae* или није.

Уколико је уговор закључен без обзира на лична својства заблуда у погледу личности није битна и без утицаја је на његову пуноважност.

3. *Заблуда о осталим елементима уговора* је Законом о облигационим односима, установљена генералном формулацијом, према којој се поништење уговора услед рушљивости може захтевати и у случајевима када се заблуда односи на остале "околности које се по обичајима у промету или по намери странака сматрају одлучним, а страна која је у заблуди га иначе не би закључила да је за заблуду знала" (члан 61. став 1.). На овај начин се проширује појам заблуде изван два горе наведена случаја под 1 и 2.

Предност оваквог начина формулисања има и један недостатак у тумачењу појма "обичај у промету". Овде би се можда уместо обичаја као правила понашања пре могло говорити о схватањима која су се развила у прометној пракси.[21)] Швајцарски законик о облигацијама је и у овом случају можда нешто одређенији, јер уместо,"обичај у промету" користи израз "пословни морал"чија се садржина може лакше утврдити.

Док се према Закону о облигационим односима, заблуда о битним својствима предмета и заблуда о личности, код *intuitu personae* уговора увек сматрају битним,

20. С. Перовић, Облигационо право, Београд, 1990, стр. 295.
21. М. Ведриш, оп. цит, стр. 239.

за остале облике заблуде који утичу на пуноважност уговора потребно је да се кумулативно испуне два услова: објективни и субјективни.

Према објективном критерујуму потребно је да се заблуда односи на неке околности које се по обичајима у промету сматрају пресудним на закључење уговора. Небитна је заблуда о неком елементу уговора који није битан, осим ако га стране својим договором нису учиниле битним. Субјективни критеријум се односи на незнање стране за заблуду, јер да је за њу знала не би закључила уговор такве садржине.

4. Битном се сматра и *заблуда о побуди (мотиву) код уговора без накнаде* (доброчиних уговора). "Код уговора без накнаде битном заблудом се сматра и заблуда о побуди која је била одлучна за преузимање обавезе".[22] Ова врста заблуде није битна код теретних уговора, одн. уговора са накнадом, јер код њих заблуда о побуди не чини садржај уговора, и побуда није позната другој уговорној страни. У овом случају је очигледно да је једна страна изјавила вољу, а зашто је изјавила, која је њена побуда је за пуноважност уговора ирелевантна. Стога је заблуда о побуди код теретних уговора, правно ирелевантна, тј. нема одлучујући утицај на његову правну ваљаност. Заблуда о побуди код оваквих уговора пада на терет оне стране код које је заблуда настала.

Напротив код уговора без накнаде (доброчиних уговора), побуда чини садржај уговора која је другој страни позната, због чега је заблуда о побуди битна и оправдана, а такав уговор релативно ништав.

5. *Заблуда због нетачног преношења* (*falsa demonstratio),* може такође у извесним случајевима бити битна. Ова врсте заблуде постоји када је једна уговорна страна изјавила своју праву вољу ради закључења уговора, али је треће лице које је ту вољу преносило, неком лицу са којим је закључило уговор, ову погрешно пренело (на пример, воља је изјављена предајом телеграма пошти, али је поштански службеник погрешно пренео текст телеграма). "Заблуда лица преко кога је страна изјавила своју вољу сматра се исто као и заблуда у властитом изјављивању воље."[23]

Поставља се питање ко је овде у заблуди. Сигурност правног промета захтева да се изјава воље узме у облику у коме је она доспела понуђеном лицу. Према томе пошиљалац је овде и заблуди о садржају своје изјаве упућене телеграмом и може да тражи поништење уговора због заблуде.[24]

У оваквим случајевима потребно је утврдити да ли је због тога настала заблуда битна или није. Заблуда би се сматрала небитном, ако би се утврдило да би уговорна страна, која је изјаву своје воље упутила преко трећег лица, такав уговор закључила упркос настале грешке при преношењу њене изјаве воље. Заблуда би у овом случају била битна ако би се утврдило да уговорна страна да је знала за грешку не би закључила уговор такве садржине. Ако би битна заблуда настала

22. Закон о облигационим односима, члан 62.
23. Закон о облигационим односима, члан 64.
24. Д. Стојановић, Увод у грађанско право,Београд, 1988. стр. 339.

због непажње преносиоца изјаве, тако настали уговор био би рушљив, а ако би до нетачног преноса дошло намерно, онда би такав уговор био апсолутно ништав.[25)]

Неспоразум (*dissens*)

Закон о облигационим односима као ману воље предвиђа и неспоразум. Неспоразум постоји када код обеју уговорних страна постоји погрешна представа о садржају изјављене воље друге уговорне стране, због чега између садржаја предлога за закључење уговора и његовог прихватања постоји несагласност, а уговорне стране верују да је сагласност постигнута. Овде се ради о несагласности између садржаја учињене понуде за закључење уговора и њеног прихвата (на пример, понудилац у понуди наводи да продаје земљишну парцелу бр. 1203/1 по једној цени, а понуђени пристаје верујући да купује парцелу 1204/1 по другој цени, након чега се уговор закључује са различитим битним елементима уговора, а обе стране су уверене да је до сагласности воља дошло).

Према Закону о облигационим односима, "када стране верују да су сагласне, а у ствари међу њима постоји неспоразум о природи уговора или о основу или о предмету обавезе, уговор на настаје".[26)]

За неспоразум о природи уговора(*dissens in negotio*), о основу (*dissens in causa finalis*) и о предмету обавезе (*dissens in corpore)*, Закон одступа од правила о релативној ништавости, рушљивости, него предвиђа санкцију, апсолутне ништавости (уговор не настаје). Поставља се питање због чега је у Закону усвојено овакво решење? Под утицајем француске правне теорије и судске праксе Закон неспоразуме третира као тзв. заблуде-препреке (*l'erreur obstacle*), тј. такве заблуде које својом суштином, својим садржајем указују да при закључењу уговора између понудиоца и понуђеног, уопште није дошло до оне нужно потребне, правно релевантне, сагласности њихових воља, јер је при томе један од њих имао у виду и желео једно, а други нешто сасвим друго.[27)] С обзиром да се уговор сматра закљученим када су се уговорне стране сагласиле о битним елементима уговора, у овом случају уговор није настао (непостојећи, апсолутно ништав уговор). У немачкој правној теорији има мишљења да се у случају неспоразума ради о непостојећем уговору (*Nicht-Rechtsgeslschäft*) чиме се прави разлика у односу на ништав уговор (*nichtiges Rechtsgeseschäft*)[28)].

Иако су случајеви неспоразума ограничени на горе наведена три случаја у правној теорији[29)] има мишљења да је појам неспоразума непотребно сужен јер се он може јавити у сваком случају у којем је могућа и појава битне заблуде. Чини нам се да је овако широко тумачење неспоразума неадекватно јер су правне по-

25. Б. Визнер, Коментар Закона о обвезним (облигационим) односима, оп цит, књига I стр. 287.
26. Закон о облигационим односима, члан, 63.
27. Б. Визнер, оп цит. стр. 294.
28. H. Pawlowski, Rechtsgeschäftliche Folgen nichtiger Willenserklärungen, Göttingen, 1966, стр.2.
29. М. Ведриш, оп. цит стр. 244.

следице различите у случају заблуде и неспоразума. Уговор закључен у заблуди није по себи ништав, *ex lege*, него се ништи на захтев странке која је била у заблуди. Овакав уговор је релативно ништав тј. рушљив. У случају неспоразума (заблуда о правној природи, о предмету и каузи уговора) не постоји сагласност о битним елементима уговора па уговор уопште не настаје, што има за последицу апсолутну ништавост уговора.

Danica Popov, Ph.D.
Professor, Faculty of Law, Novi Sad

Delusion as a Cause for Nullity of Contract

Summary

Delusion is a defect in a persons' will, which causes a relative nullity of a contract. Delusion is mistaken vision of some contract element, which influence its validity. According to the Obligation Act, it is not any delusion a cause for nullity of contract, but only the important one. This paper explains different kinds of contract delusions, giving some proposal for practical interpretation of the provisions of the Obligation Act.

***Key words**: Notion of Delusion; Types of Delusions; Relevant Delusion.*